

LİDERLİK KÜLTÜRÜ VE İNSAN DOĞASI ÜZERİNE: YUSUF HAS HACİB VE NICCOLO MACHIAVELLİ ÜZERİNDEN ADNAN MENDERESİ OKUMAK

Recep Samet İrmalı

Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı.
(Yüksek Lisans Öğrencisi)
rsametirmali@hotmail.com

Gülçin Sağır

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
(Yüksek Lisans Öğrencisi)
gulcin.sgr@gmail.com

Özet

Yusuf Has Hacib ve Niccolo Machiavelli dünya siyasetinde yer almış olan iki önemli düşünürdür. Bu düşünürler siyasetname-hükümdar aynası-manifesto mahiyetindeki “Kutadgu Bilig” ve “Prens” adlı eserlerinde, yöneten-yönetilen ilişkisi üzerinden ideal bir devlet düzeni fikri oluşturmaya çalışmaktadırlar. Buradan hareketle bu çalışmanın ana argümanı her siyasal doktrinin temellerini muhtemel bir insan doğası fikri üzerine inşa ettiğini; Menderes ve Demokrat Parti üzerinden değerlendirmektir. Yusuf Has Hacib ve Niccolo Machiavelli'nin teorik miraslarından olan liderlik kültürü ve insan doğası tanımlamaları göz önünde bulundurularak Adnan Menderes'in “6-7 Eylül Olayları”, “ekonomi politikaları” ve siyasal angajman içerisindeki istikrarsızlıklardaki duruşu üzerinden “ideal lider” formu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adnan Menderes, İnsan Doğası, Liderlik Kültürü

Alan Tanımı: Liderlik (İşletme ve Yönetim)

ON LEADERSHIP CULTURE AND THE HUMAN NATURE: READING ADNAN MENDERES THROUGH YUSUF HAS HACIB AND NICCOLO MACHIAVELLİ

Abstract

Yusuf Has Hacib and world politics that have taken place in two important thinker Niccolo Machiavelli. These thinkers siyasetname-monarch mirror-which is in the nature of a manifesto “Kutadgu bilig” and “Prince” named works in the govern-managed relationship through the idea of an ideal state are working to create. Thus, the main argument of this study all the basics of human nature is built on the idea of the political probable Doctrine; and to assess meander through the Democratic Party. Yusuf Has Hacip and Niccola Machiavelli's theoretical heritage which is one of the definitions of a culture of leadership and human nature considering, Adnan Menderes, “September 6-7 events”, “economic policy” over the instability in the stance and political engagement in the ‘ideal leader’ will be taken up in the form of.

Keywords: Adnan Menderes, Human Nature, Leadership Culture

JEL Code: Leadership (Business and Management)

1.GİRİŞ

Üstlendikleri ana görev bakımından aynı olmakla birlikte gerek seküler ve uhrevi konulara verilen ağırlık, gerek coğrafya ve din farklılıkları ve de kullandıkları edebi form yönüyle siyasetnameler ile hükümdar aynaları her ne kadar birbirinden ayrı iki tür gibi görünse de yazılış amaçlarının ortaklığı bakımından aynıdır. Bu ortaklık, yöneticilere verilen nasihatler, siyaset, erdem, ahlak gibi kavramların irdelenmesi yönüyle de benzeşmektedir. Dolayısıyla “Siyasetnamelerin Batı literatündeki muadillerinin “hükümdar aynaları”(mirror of princes) olduğu söylenebilir.” (Türk, 2012:35). Bizde bu çalışmada Prens ve Kutadgu Bilig adlı eserleri merkeze alarak, Adnan Menderes’in siyasi yaşamı süresince ideal bir lider olup olmadığını tartışacağız.

İslami Türk edebiyatının bilinen ilk eseri olan Kutadgu Bilig Hakani Türkçesi ile Karahanlı hükümdarı Tawgaç Buğra Han’a 1069/1070 yıllarında sunulmuştur. Eser Türkçe, Mesnevi formunda ve 6645 beyit olarak kaleme alınmıştır. Nasihatname ve siyasetname niteliğinde olan didaktik bir eserdir. Konusu dört kişi arasında geçen bir münazaraya dayanmaktadır (Şentürk ve Kartal, 2005: 31). Sembolik bir eser olan Kutadgu Bilig’de geçen şahıslar Kün Togdı (hükümdar) doğru kanunu, Ay Toldı (vezir) saadeti, Ögdilmiş (vezirin oğlu) aklı,

Ogdurmuş (zahid) hayatın sonunu sembolize etmektedir. Şahısların birbirleriyle olan sohbetleri esere tiyatro havası katmaktadır (Acındı, 2006:7). Bu doğrultuda, Kutadgu Bilig yalnızca bir ahlak ve nasihat kitabı olmayıp insan hayatının manasını tahlil ve onun cemiyet ile devlet içindeki vazifelerini tayin eden bir hayat felsefesi sistemidir (Acındı, 2006: 10). Eserin Viyana Kahire ve Fergana'da olmak üzere üç yazma nüshası bulunmaktadır.

Machiavelli ise 1469-1527 yılları Floransa'sında yaşamıştır. Machiavelli'nin "Prens"i siyaset biliminin doğuşuna giden yolda Aristo'nun Politika, İbni Haldun'un Mukaddime Montesquieu'nun Yasaların Ruhı adlı eserleri gibi üzerinde sıklıkla durulan kaynaklar arasında yer almaktadır (Kışlalı,1990:7).

Machiavelli, Medici ailesi Floransa'nın yönetimini ele geçirince Soderini ailesi ile kurduğu yakın ilişkilerinden dolayı sürgüne yollanır. Eser bu sürgün yıllarında yazarın hayal ettiği, İtalya'nın birliğinin gerçekleşmesi için dağınık durumdaki eyaletleri bir çatıya toplayacak bir hükümdarın, bu birliği sağlaması için izlemesi gereken yolları tavsiye eden bir "Hükümdar Aynasıdır". Yazarın bu birlik için umut bağladığı kişi Julianus'tur. Eser ona ithafen yazılmıştır. Ancak Julianus'un ölümünden ötürü Lorenzo de' Medici'ye sunulmuştur. Machiavelli Prens kitabında yeni ve kendine has bir söylem dile getirmiştir. Bu noktada yeni bir yola girerek, bir bilimin temellerini atmıştır. Bu bilim tarihin ta kendisidir. Tarih bilimindeki amacı ise Prenslar ve halklar nezdindeki yöneten yönetilen ilişkisini sağlamaktır. Çünkü Machiavelli dönemindeki politik kopukluklarını Prens kitabı ile deklare etmiştir. Bu durum Prens kitabını hem bir manifesto hem de bir siyasetname yapmaktadır. Söylediklerinde ise Machiavelli sadece son kertede İtalya'nın ulusal birliğini ele almamaktadır. Ayrıca Prens kitabı tüm hükümdarlara da göndermiş olduğu bir tavsiyedir. Machiavelli eserlerinde tarihin de politikanın da yasalarını bir nebze de olsa ele almayı başarmıştır. Evrensel ve nesnel bir söylem üreterek, bu noktada hakikatin bilgisini enternasyonalleştirmiştir.

Bu noktada çalışmamızda, 1950 ile 1960 yılları arasında Türk siyasetine damgasını vurmuş olan Adnan Menderes, liderlik formu, insan doğası kavramlar ışığında, Yusuf Has Hacib ve Machiavelli'nin teorik miraslarından yola çıkılarak ele alınacaktır. Çünkü Menderes, 14 Mayıs 1950'de iktidara gelişi ve 27 Mayıs 1960 iktidardan ayrılış yönü ile dönemin siyasal angajmanında oldukça önemli olaylar içerisinde yer alan bir liderdir.

2. İNSAN DOĞASI VE LİDERLİK KÜLTÜNÜ ADNAN MENDERES ÜZERİNDEN DÜŞÜNMEK

2.1 Liderlik- Liderlik Kültürü- Liderlik Kültü

Lider ya da önder olarak tanımlayabileceğimiz bu kavram daha çok çevresinde bulunan kişileri yönlendirebilen, elindeki gücün farkına varıp bu gücünü doğru zamanda kullanabilen kişidir. Bir lider gerektiğinde bu doğru zamanı iyi belirleyip aldığı kararların arkasında durabilen ve ortaya çıkan sonuçlara da katlanabilen kişi olmalıdır. Liderlik kültürü ise genel olarak; bu liderlerinin sosyal, siyasal ya da ekonomik anlamda yüceltilmesi bir başka deyişle putlaştırılmasıdır. Bu durumda liderlik kültürü ile liderlik gerek tanım gerekse de işleyiş yönünden birbirinden farklıdır. Zira liderlik kültürünün de ortaya çıkabilmesi için kişinin, “liderlik” vasfına hasıl olmuş özelliklere sahip olması gerekmektedir.

Çalışmamız doğrultusunda hem Machiavelli hem de Hacib bir liderde bulunması gereken özellikleri Kutadgu Bilig ve Prens kitaplarında yoğun olarak işlemişlerdir. Bu noktada, hem Machiavelli, hem de Hacib’in eserlerine baktığımızda, bir liderde bulunması gereken en önemli vasıflardan birinin “hakiki tarih bilgisi” olduğu görülmektedir. Machiavelli, Lorenzo de Medici’ye mektubunda hediye olarak sunulacak en değerli şeyinin yaşanmışlıklarıyla harmanladığı büyük insanların eylemlerine dair olan bilgileri olduğunu söylemektedir. Geçmişe ve tarihe verilen önem hem Söylevler hem de Savaş Sanatı eserlerinde yönetime, orduya dair tavsiyelerini yaparken sıklıkla geçmiş yöneticilere atıfta bulunurken de görülür. Bunun sebebi, Machiavelli’ye göre insan doğasının değişmez ve sabit oluşudur. Yöneten kişi geçmiş deneyimlere bakarak geleceğini görebilir ve yöneteceği insanları tanır. Öyle ki hükümdara büyük insanların geçtiği yollardan geçmesini öykünmeye gerçekten değer insanlara öykünmesini tarih okumasını ve araştırmasını tavsiye etmektedir (Machiavelli, 2014:20-58).

Kutadgu Bilig’i incelediğimizde ise içinde bulunan atasözleri ve deyimlerle tarihselliğin önemine vurgu yapıldığı görülür. Kimin yazdığı muğlak olan, Mukaddime kısmında eserin içinde geçen büyüklerin sözünün inciler gibi dizildiğinden bahsedilmektedir. Az bulunan incinin değerli bir mücevher oluşuyla geçmişin sözün kıymetine verilen önemi göstermektedir. Ayrıca Hacib kendi ahvalini anlattığı kısımda Kayzer, İskender, Hz.Nuh, İsa Peygamber, Nuşirevan, Karun gibi tarihteki yer etmiş kişilerin isimlerini zikrederek yaşadıkları zaman ve olaylara hatırlatma yapmaktadır (Hacib, 2015:483).

Bu noktalardan yola çıktığımızda Adnan Menderes'in Demokrat Parti iktidarına kadar yaşamış olduğu süre boyunca yaptıklarında gerek İttihat ve Terakki gerekse de geçmiş yöneticilerin fikirlerini dinlediği ve tarih okumasına önem verdiği görülmektedir. Zira Cumhuriyet Halk Partisi İl Başkanlığı ve Mustafa Kemal'in Aydın ziyareti incelediğinde Menderes'in hayatında önemli bir değişikliğin olduğu ortadadır. Menderes'in tarihten gelen kişileri dinleyip onların fikirlerini kendi içinde harmanladığı da ortadadır. Zira Adnan Menderes ilk aşamalarda CHP'den gelen teklifleri kabul etmemiş ve buna sebep olarak da taşrada görev yapmakta olan memurlarının tutumları olduğunu belirtmiştir (Özdemir, 1995:152). Menderes bu söylemlerini dile getirirken Machiavelli ve Hacib 'de ön gördüğü ordu, bürokrasi, devlet ilişkisine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Menderes bu noktada CHP girmeden önce, devlet düzeni içerisinde görmüş olduğu rahatsızlıkları dile getirmiştir (Aydemir, 1980:78).

Bu noktalardan sonra Menderes parti içerisinde görevi kabul etmesinin ardından Mustafa Kemal ile yapmış olduğu görüşmede oldukça önem taşımaktadır. Menderes ve Mustafa Kemal arasında geçen bu diyalog boyunca Menderes, ülke içerisinde yer alan siyasi ve ekonomik meseleleri dile getirmiştir. Özellikle tarım, kredi, kooperatifler ile ilgili verdiği bilgiler Menderes'in Türkiye tarihi ile dünya ekonomik sistemini yakından takip ettiğinin bir göstergesidir (Aydemir, 1984:89). Bu görüşmenin ardından Mustafa Kemal'in Menderes'in fikirlerini oldukça beğendiğini ve Menderes'ten özel olarak iki tane istekte bulunduğunu görmekteyiz. Aydın Türk Ocaklarının tüzüğünün değişmesi ile ilgili bir rapor hazırlanmasını ve bunun da kendisine iletilmesini beyan etmiştir. Görülen şudur ki Menderes Machiavelli'nin de belirttiği gibi yöneten ile yönetilen arasında liderlik çizgisini iyi derecede fark ederek, Mustafa Kemal'e kendi fikirlerini bu noktada beyan etmiştir (Aydemir, 1984: 59). Zira Adnan Menderes iyi bir lider olabilme yolunda oldukça önemli bir iş başarmıştır. Mustafa Kemal'e rapor ulaştıktan sonra Mustafa Kemal'in Recep Peker'e söylemiş oldukları Menderes'in ilerleyen siyasal kariyeri için önemli bir yer tutmaktadır. Mustafa Kemal "Bugün konuştuğum genç, elbette burada bizim parti mutemetlerimizle çalışamaz. Şayanı dikkat bir gençtir. . ." diyerek Menderes'in bürokrasi, taşra, ordu, yöneten, yönetilen çizgisinde algısını anlatabildiğinin bir göstergesidir. Zira iyi bir lider olunabilmek için kişinin bulunduğu toplumsal çevreyi ya da yanında durmak ve yanında kalmak istediği diğer liderleri de etkilemesi gerekmektedir. Mustafa Kemal'in Recep Peker ile olan bu diyaloguna baktığımızda Menderes'in bunun başardığını görmekteyiz (Aydemir,1984:89). O halde Mustafa Kemal ile

Menderes arasında geçen bu kısa görüşme Menderes'i Türk siyasal hayatında önemli bir yere taşıyacak olan önemli bir açılım ve adım olarak tanımlanabilir.

Teorik olarak Machiavelli 'ye geri döndüğümüzde ve diğer eserlerini incelediğimizde, "Söylevler" de daha önce zarar verilmiş bir insana sonradan önemli bir görev verilmemesi gerektiği çünkü görevi intikamı için kullanabileceği, bir generalin en takdire şayan yönünün düşmanın planlarını öngörmek olduğu (Machiavelli, 2009:428-431) tarihi örneklerle desteklenir. Savaş Sanatında belli zaman aralıklarında komutanların yerlerinin değiştirilmesinin hükümdara başkaldıracak kadar güçlenmemelerini sağlayacağı, Asur Krallığı ve Roma İmparatorluğu stratejileri örnekleriyle anlatılır (Machiavelli, 2014b:51-52). Bu örneklerde görüldüğü gibi "yönetme sanatı" Machiavelli 'ye göre tarihteki insanı ve onun doğasını bilmekten geçmektedir. Dünya değişmemektedir ve hep aynıdır. Bu konuda Söylevler 'in 2. Kitabının önsözünde "bu şeylerin nasıl işledikleri konusunda düşünceye daldığım zaman dünyanın her zaman aynı yönde gittiği ve kötü kadar çok iyinin var olduğu..." diyerek insanlar ve dünya sabit olmasaydı tarihin öneminin pek de olmayacağını belirtmektedir.

Bu noktadan sonra Menderes'in ilk milletvekili olduğu yılları ele aldığımızda karşımıza tam olarak da Machiavelli'nin belirtmiş olduğu, insan doğasını ve dünya zamanı algoritmasını nasıl resmettiği karşımıza çıkmaktadır. Zira Menderes milletvekili olduğu ilk yıllarda Ş. Süreyya Aydemir'in Menderes kitabında belirttiği üzere son derece nazik, kibar ve sessiz birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aydemir kitabında Menderes'in ilk milletvekili olduğu yıllarda ürkek olarak adlandırmaktadır. Aydemir'e göre Menderes bu noktada Ankara'nın siyasi atmosferi içerisinde suskun kalan silik bir karakterdir (Aydemir, 1984:101). Fakat bu durum Machiavelli'nin teorik mirası ele alındığında Menderes'in silik bir karakter olmaktan çok bulunduğu atmosferi iyi tanımlayarak Machiavelli 'deki iyi ve kötü insan doğası fikirlerini kendi içinde ideal bir şekilde ele alabilme yollarını aradığının bir göstergesidir. Zira Menderes'in 4 Aralık 1933'te Meclis kürsüsündeki ilk hitabı incelediğinde insan doğası fikri ile paraleldir. Hitapta Menderes şunları söylemektedir. Gümrüklerde bahşiş adı altında rüşvetin yaygın bir şekilde var olduğuna işaret ederek, bu durumun tamamen hukuki boşluktan kaynaklandığını, bu kanunun hazırlanması ile problemin çözüme kavuşacağını söyler. Rüşvetin gümrük memurları ile sınırlı olmadığını diğer kamu görevlileri arasında da yaygın olarak var olduğunu dile getirir. Bundan hareketle kanunun kapsamının genişletilmesi gerektiğini belirtmektedir (TBMM, ZC, D.4, İ. 9, c. XIX:19). Bu noktada Menderes rüşvet ve gümrük memurları yani yöneticinin yanındaki devlet adamlarının nasıl olması gerektiği ile ilgili oldukça önemli bir

anekdot sunmaktadır. Bu süreden sonra Mustafa Kemal'in vefatı, Cumhuriyet Halk Partisi içinde yaşanan milli şef dönemi ve parti içi muhalefetlerde Menderes'in yapmış olduğu çalışmalar etkili olacaktır.

Bu durumda karşımıza Machiavelli'nin özellikle belirtmiş olduğu yönetici ve yönetilen arasında ilişki ile şekillenmektedir. Bu duruma baktığımızda ilk olarak Machiavelli Hükümdar kitabında "Kaç Çeşit Hükümdarlık Vardır ve Nasıl Ele Geçirilir?" şeklindeki sorusunda, tarihsel bir okuma yaparak, geçmişteki yetenekli askerleri ve kralları ele almıştır. Hükümdarların tarih okuması yapmaları gerektiğine ve de tarihteki ünlü kişilerin girişim ve eylemlerini öğrenmeye davet eder (Machiavelli, 2014:3-55). Machiavelli bu noktada Prenslere öğütler verirken, devletin ya da imparatorluğun sadece bireylerden yani hükümdarlardan oluşmadığını, imparatorluğun aynı gelenekleri paylaşan sınıflardan oluştuğunu belirtmektedir. Hatta Machiavelli'nin özellikle paralı askerlik fikrini eleştirmesi nedeniyle devleti devlet yapan olgunun milli birlik duygusu içinde yaşayan sınıflar olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır. Bu evrede Machiavelli Prens kitabında bir sınıf mücadelesi fikrinin zemini hazırlayarak iktidar ilişkileri içerisindeki toplumsal aktörleri içselleştirmiştir. Machiavelli Hükümdar kitabında "İnsan soyu sayıca arttığı için, birleşme, savunma ihtiyacı duyuldu; bu ilk amaca ulaşmak için de, en güçlü, en cesur olan seçildi." diyerek, bize insanlığın ilk evrelerini tanımlamaktadır.

Tüm bunlar dikkate alındığında tek partili dönemden çok partili hayata doğru giden süreçte, karşımıza âdete Machiavelli'nin hükümdarlık nasıl ele geçirilir fikrini Demokrat Parti'nin nasıl işlediği karşımıza çıkmaktadır. Burada iki önemli nokta vardır. Bunlardan birincisi tüm bunlar dikkate alındığında Adnan Menderes'in temkinli bir şekilde yola çıktığı ve bu yola çıkışta iyi bir liderde olması gereken vasıfları kısmen bilebildiği bu noktada ikinci olarak da hükümdarlık yolunda Demokrat Partinin doğuş sürecidir. Bu durumu tetikleyen en önemli nokta 1945 toprak reformu görüşmelerinin mecliste başlamasıdır. Çünkü bu evrede Menderes ve arkadaşlarının yolu yavaş yavaş CHP'den ayrılma evresine geçecektir. 16 Mayıs 1945'de Menderes toprak reformu ile ilgili fikirlerini meclis kürsüsünde şu şekilde ifade etmektedir. Halkın büyük bir kısmının toprağa ihtiyacının olduğunu yapılan bu yasanın içinin aslında yanlış olduğunu ve de çözümün ise ekilen topraklarının sayısının artırılması olduğu ifade etmektedir. Özellikle Menderes köylünün bu evrede oldukça çok ekonomik sıkıntılarının olduğuna da dikkat çekmektedir. Köylünün çok uzun yıllardır göz ardı edildiğini, gerekli ham maddeyi sağlamak için kullanılacak olan teçhizatın yoksun bırakıldıklarının en önemlisi olarak da tüm bunlara rağmen, köylüden

alınan vergiler ile onları iyice yoksunlaştırıldığını belirtmektedir. Menderes; tasarımı “çiftçi ocakları” ve “çiftçilik” mesleği oluşturma gayretleri olduğunu belirterek “Nasyonal Sosyalist rejiminin İskân, Toprak Kanunu olan Erhhof Kanunundan hemen aynen iktibas olunmuş düşünce ve hükümlerdir” sözleriyle sert bir şekilde eleştirmektedir (TBMM TD, D.7, B.55, c.XVII: 114-116).

Görüldüğü üzere Machiavelli 'de ortaya çıkmış olan tarih, sınıf, sınıf bilinci ve üretim ilişkileri gibi kavramlar bu evrede Menderes üzerinde de bulunmaktadır. Menderes köylü sınıfını bu evrede ele alarak, Machiavelli'nin aynı paralı askerlik fikrine karşı olması ve toplumdaki kişilerin birbirine manevi bağlarla bağlı olmasını belirtmesiyle, Menderes'in toprak reformu karşısında köylüyü ele alması ve bu durumu millî değerler içinde incelemesi her ikisinde de düşünce dünyasının yine paralellik gösterdiğini doğrulamaktadır. Bu evreden sonra Adnan Menderes'in dörtlü takrir, bütçe görüşmeleri ve Şükrü Saraçoğlu ile girdiği tartışmalardan sonra parti ihracı ile olaylar şekillenecek ve muhalifteki lider Adnan Menderes karşımıza çıkacaktır.

Bu evreden sonra yaşananları Machiavelli'nin halk yönetimi için söylemiş olduğu fikirler ışığında değerlendirebiliriz. Halk Yönetimi fikrinde Machiavelli şunları belirtmektedir. “Bu yönetim türlerinin tümünün kusurlu olduğunu söylemekteyim. İyi diye nitelendirdiklerimiz kısa sürüyor. Ötekilerin doğasıysa kötü olmaktır. İşte bu nedenle, ayrı ayrı her bir kipin kusurlarını kabul eden temkinli yasa koyucular, tüm ötekilerde ortaklaşa yer alan bir kip seçerek, onun daha sağlam ve daha istikrarlı olduğu yargısına vardılar. Gerçekten de, halkın gücünü, bir prensi ve de büyükleri aynı anayasada bir araya getirseniz, bu üçten her biri ötekilere göz kulak olurlar.”

Bu evrede Machiavelli'nin halk yönetimi ile ilgili söyledikleri değerlidir. Zira Menderes Cemiyetler Kanunu'na karşı çıkışı ile ve çok partili hayata geçişte Demokrat Parti'nin kuruluş evresinde örgütlenmesini oldukça temkinli yapmıştır. Çünkü DP tüzüğü incelendiğinde karşımıza daha sağlam ve daha istikrarlı bir yola çıkmak isteyen bir lider ve partisini görmekteyiz. Bu evrede 1946 seçimleri DP için oldukça önemlidir. Çünkü Machiavelli 'deki halk yönetimi ve yönetilen-yöneten algısını DP en iyi 1946 seçimleriyle göstermeye başlayacaktır. DP'nin seçimlere katılıp katılmama evresinin tamamlanmasıyla birlikte DP'de yeni ve farklı stratejiler izleyerek seçimlere girme kararı almıştır. Örneğin Fevzi Çakmak DP'den aday gösterilir, Celal Bayar seçim meydanlarında sık sık tek parti dönemine gönderme yaparak, hürriyet vaatlerinde bulunmaktadır (Karpat, 1996:101). Fakat 21 Temmuz 1946 seçimlerini CHP ezici bir çoğunluk ile

kazanmıştır. Bu evreden sonra ortaya çıkan olaylar ve 1950’li yıllara doğru giden süreçte işler değişecek ve Başbakan Adnan Menderes ve onun ilk hükümeti ortaya çıkacaktır.

Bu evrede bu durumunu Machiavelli üzerinden şu şekilde yorumlayabiliriz. Halk yeni efendilerinin sistemine boyun eğmek istemediği için ayaklanır. Tüm yönetim biçimleri tükendiği için elde bir tek ‘‘halk yönetimi’’ kalır. Ama yine aynı süreç devam edecektir. İlk yönetimlerin halefleri atalarının erdemini yine yitireceklerinden aşırılıkları ve boş vermişlikleri ile halkı öfkesini yeniden üzerlerine çekerler. Artık halk yönetimi şekli bir icazet mekanizmasına dönüşmektedir. Halk yeniden isyan eder ve kendilerine yeni bir efendi ararlar ki bu da Kral olacaktır. Döngü hep devam edecektir. Monarşi yozlaşarak tiranlığa, aristokrasi yozlaşıp tiranca bir oligarşiye, halk yönetimi de yozlaşarak icazet mekanizmasına dönüşecektir (Althusser, 2010: 61).

Bu evrede baktığımızda 14 Mayıs 1950 seçimleri bizlere halkın kendi yönetim fikrini kurabilme fikrini gerçekleştirebilmesi için, Menderes ve DP’yi bu döngü içinde aramaktadır. Zira 14 Mayıs 1950 seçimleri birçok noktada ‘‘kan dökülmeden elde edilen devrim’’, ‘‘beyaz’’ gibi kavramlarla içselleştirilmiştir. Menderes ise 14 Mayıs’ı şu şekilde değerlendirmektedir. ‘‘On dört Mayıs, bir devre son veren ve yeni bir devir açan müstesna ehemmiyette tarihi bir gün olarak daima anılacaktır. Bu tarihi günün hatırasını yalnız partimizin değil Türk demokrasisinin bir zafer günü olarak yad ediyoruz’’ (TBMM, TD, D.9, B.3, c. I: 24-25).

Tüm bunlar değerlendirildiğinde Menderes’in 1950 seçimlerine kadar giden süreçte lider olarak yapması gerekenlerinin farkındadır. Machiavelli’nin ve Yusuf Has Hacib ’in teorik mirasları olan liderlik metaforu ile ilgili bağlantılar kurulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın devamında ise liderlik ile bağlantılı olan insan doğası kavramı aktarılacaktır. Çıkan sonuçlar ise Menderes’in ekonomik istikrarsızlıklar, 6-7 Eylül olayları ve 27 Mayıs’a doğru giden süreç karşısındaki davranışları incelenecek ve Machiavelli ile Hacib’in ortaya çıkarmak istedikleri ideal lider saplayıp sağlamadığı tartışılacaktır.

2. 2. İnsan Doğası Fikri ve Adnan Menderes

Machiavelli prens de sabit değişmez bir insan doğası perspektifi sunmaktadır. Hükümdara hem sevilen hem de korkulan biri olunması zor olduğundan korkulan biri olmayı tercih etmesi gerektiğini önerdiğini görürüz. Fakat bu korku nefrete yol açmayacak bir korku olmalıdır. ‘‘Çünkü genel olarak insanlarla ilgili şu

söylenbilir: İnsanlar nankör, değişken, içten pazarlıklı, riyakar, korkak ve çıkarıcıdır; iyilik yaptığın sürece yanından ayrılmazlar; gerekmediğinde sana kanlarını, canlarını, mallarını, mülklerini, dahası evlatlarını bağışlarlar. Oysa gerektiğinde hepsi arkasını döner.” (Machiavelli, 2014:64). Bu doğrultuda baktığımızda Adnan Menderes’in durumunu ise bu düzlemde şu şekilde okuyabiliriz. 27 Mayıs’a doğru giden süreç içerisinde ülke içinde yaşanan birtakım olaylarda Menderes zor bir süreç geçirmiştir. Nitekim ekonomik istikrarsızlıklar bunlardan birisidir. Her ne kadar Menderes yurt içinde yapmış olduğu gezilerde, son 10 yılda ülke ekonomisinin büyüüp gelişmiş olduğunu belirtse de halkın desteğini giderek kaybetmeye başladığı görülmektedir. O halde insan doğası 27 Mayıs sürecinde Machiavelli’nin teorisini haklı çıkaracak ve Menderes bu noktada yalnız kalacaktır.

Hacib ’de insan doğası fikrine baktığımızda ise bu karanlık tablo farklılık göstermez. Ancak Machiavelli ‘deki gibi insan doğuştan şeytan değildir. İnsanlar yaratılışı itibariyle iyiler ve kötüler olarak doğarlar. Hacib, bu tasnifi de iyi doğanlar ve sonradan iyi olanlar; kötü doğanlar ve sonradan kötü olanlar olarak ikiye ayırmaktadır. Bir nebze de olsa daha “iyimsen” bir tablo çizmektedir. İyi bir liderde ya da insan doğasında Habib’e göre olması gereken temel nokta doğru arkadaş seçimi(yardımcılar; sadrazam, bakan vb.) (Hacib, 2015:85) Machiavelli ‘ye göre insanlar iyilik ve kötülüğü ayırt edemeyen sağ duyudan yoksun yaratıklardır. Bunun için de yönetilmeye muhtaçtırlar (Machiavelli, 2014:55). Bu yönetici olağanüstü hatalar yapmaz halkın nefretini kazanmazsa sevilen biri olabilir. Hükümdarın yurttaşlar nezdinde nefret ve kin duygusu kazanmaması için onların kamusal ve özel alanlarına müdahale etmemesi yeterlidir. Yöneticisinden nefret eden yönetilenler haklarının gasp edildiğini düşündüklerinde ezilen konuma getirmek isteyeceklerdir. Paulo Freire’e göre mücadeleye başlayan insan için “kendilerini ezenlerle özdeşleştirdikleri için ezilen bir sınıfın kişileri ya da üyeleri oldukları bilincinden yoksundurlar (Freire, 2014:29). Machiavelli ‘ye göre ise yönetenle yönetilenin arasındaki bağın korku olması gerektiği, fakat yönetenin bu korkuyu kurabilmesi için de iyi yasalar ve etkili silahlara da sahip olması gerekmektedir (Machiavelli, 2014:31). Her iki düşünür de insanın bu kötü yönünün sebebini insanın ihtiraslı bir canlı olmasına yani arzularına yenilmesine bağlamaktadırlar. İnsanı hataya sürükleyen nefesine hakim olamamasıdır. Arzular insanı hırslı ve rehavete düşmeye meyilli bir varlık haline getirir. Hacib’e göre İnsanlar dünya üzerinde bey, bilge ve yıkık olarak üçe ayrılmaktadırlar. Yıkılıktan kurtuluşun yolu da akıldan geçmektedir.

Bu noktalardan hareketle 6-7 Eylül olaylarını ele alacak olur isek karşımıza şunlar çıkmaktadır. DP içerisindeki ilk yıllarda azınlıkların diğer yıllara kıyasla daha rahat ve huzurlu olduğu görülmektedir. Hatta azınlıklara karşı da DP'nin son derecede hoşgörülü bir politika izlediği ortadadır. Yunanistan ile Rumlar konusunda iyi ilişkiler geliştirmek adına birçok kolaylığın sağlanmış olduğu da bilinmektedir. Heybeli ada ruhban okulunun açılması, İstanbul fethinin 500. yılı kutlamalarının iptal edilmesi ve hatta basın organları ikaz edilerek Rumları incitici haberler yapılmaması talep edilmiştir. Fakat sürecin gerek Yunanistan'daki Rumların kışkırtıcı faaliyetleri gerek Türkiye halkın tutumu dolayısıyla olayların büyümesi ile sonuçlandı. Menderes ise 6-7 Eylül olaylarında insanları hataya sürükleyen arzu hırs gibi kavramları bir kenara bırakarak, ihtiyaç sahibi olan insanlara yardımların ulaşması için oldukça çaba sarf etmiştir. 6/7 Eylül olayı mağdurları için Menderes, "Bütün vatandaşlar bir araya gelerek çalışacağız. Tahribattan iz bırakmayacağız. Manevi zararların telafisi için milli bir tesanüt göstermeli, şefkat elimizi uzatmalı onlara kardeşçe yaşamak istediğimizi anlatmalıyız. Mabetleri ve mektepleri süratle tamir edeceğiz. Bütün mağazaları kısa zaman da açacağız." Şeklinde belirtmektedir (Başaran, 2008:126).

Menderes'in 6-7 Eylül olayları karşısındaki tutumu onun henüz insan doğası fikrini kavrayamadığının bir işaretidir. Hatta Menderes'in basın ve radyo ile olan ilişkisi de bunlar ışığında değerlendirildiğinde, pek de sağlıklı bir siyasal ortamın olmadığı görülmektedir. Çünkü Menderes Machiavelli'nin belirtmiş olduğu korkut ama nefret ettirme teorisini bu noktada başaramamıştır. Menderes iktidara geldiği ilk on yıldan sonra basın ile kurmuş olduğu sıcak ilişkiyi kaybetmiştir. 1950'de basına onları mutlu etmek ve bir nevi vefa borcunu ödemek için vermiş olduğu basına sınırsız özgürlük fikri ilk aşamadan beri yanlış olduğu görülmektedir. Çünkü Menderes insan doğası fikrini tam olarak kavrayamamıştır. İlk aşamada vermiş olduğu basın özgürlüğünü yavaş yavaş sınırlandırmaya başlaması ile hükümet ve basın arasında gerilimin giderek arttığını görmekteyiz (Tek, 2003:131)

3.SONUÇ

1931-1945 yılları arasında CHP'nin Aydın milletvekilini yapmış olan Menderes ilk zamanlarda siyasi bir lider olarak hamle yapmamış ve geri planda durmuştur.1950-1960 yıllarında ise tam tersi bir durumla tüm siyasi hamlelerde Menderes hep en önde olmuştur. Tüm olayları ve Menderes'in yaşamını incelediğimizde, Adnan Menderes'in siyaset anlayışında gerek CHP Hükümetine

karşı yürütülen Meclisteki muhalefette, gerekse Çok Partili Hayata yeni geçmenin verdiği nazik döneme uyum sağlayamayan DP içerisindeki parti içi muhalefete karşı başarısını ispatlamış olduğunu görmekteyiz.

Türk siyasal hayatında Adnan Menderes oldukça önemli bir iz bırakmıştır. Doğru ve yanlış birçok kararı ile Menderes bir döneme damgasını vurmuştur. 10 yıla yakın siyasi kariyeri boyunca 27 Mayıs'a giden süreci de kendisi hazırlamıştır. Yönetimde ve siyasette yapmış olduğu hizmetler ile halkın büyük oranda desteğini kazanmıştır. Bu noktada Menderes Machiavelli ve Yusuf Has Hacib 'in liderlik, liderlik kültürü fikirleri ışığında ideal bir lider olarak tanımlanabileceğini nispeten söyleyebiliriz. Fakat Menderes Siyasi rakipleriyle sürekli kavga ederek rejim sorunu ve meşruluk meselesini açmıştır. DP'nin, bütün muhalefeti karşısına alarak toptan mücadele etmesi ülkedeki gerginliği ve kutuplaşmayı hızla artırmıştır. Böylece ülkede huzursuzluk ve çatışma ortamının doğmasına zemin hazırlanmıştır. Bu noktada Menderes insan doğasının temel argümanlarını iyi okuyamamıştır. Nitekim 17 Eylül 1961'de hayatının sona ermesinde kendi yapmış olduğu yanlış siyasal politikalar da etkili olmuştur. Bu noktada Menderes, Machiavelli 'de kitlelerin de bir doğası olduğunu fikrini 17 Eylül 1931 ve 27 Mayıs sonrasında geç de olsa fark etmiştir. Fakat siyasi kariyeri boyunca onu hataya götüren ve unuttuğu nokta ise Machiavelli ve Yusuf Has Hacib okumaları ışığında şu anekdot olmuştur. "Kitleler en tutarsız ve en güvenilmez olan şeylerdir. Bir kişiyi ölüm cezasına mahkûm edip arkasından ağladıklarını ve hasret çektiklerini belirtir." Nitekim Adnan Menderes bunu yaşamıştır. Her şeye rağmen Adnan Menderes Türk siyasal hayatının resmedilmesinde geçmişe dönüp tekrar tekrar okunması gereken bir liderdir.

KAYNAKLAR

Acındı, Özlem, Siyasetname ve Kutadgu Bilig'de Halk Anlayışı, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Niğde, 2006.

Althusser, Louis, İki Filozof: Machiavelli – Feuerbach, çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul, 2010.

Aydemir, Şevket Süreyya, İkinci Adam, c. III, İstanbul 1980.

Aydemir, Şevket Süreyya, Menderes'in Dramı, İstanbul 1984.

Başaran, Pakize, Ben Yaşarken 27 Mayıs 1960 ve Öncesi, İstanbul 2008.

Freire, Paulo, Ezilenlerin Pedagojisi, çev. Dilek Hattatođlu ve Erol Özbek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

Hacib, Yusuf Has, Kutadgu Bilig, çev. Ayşegül Çakan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Karpat, Kemal, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul 1996.

Kışlalı, Ahmet Taner, Siyaset Bilimi, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1990.

Machiavelli, Niccolo, Hükümdar, çev. Necdet Adabađ, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

Machiavelli, Niccolo, Savaş Sanatı, çev. Alev Tolga, Say Yayınları, İstanbul, 2014b.

Machiavelli, Niccolo, Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler, çev. Alev Tolga, Say Yayınları, İstanbul 2009.

Özdemir, Hikmet, Türkiye Cumhuriyeti, İstanbul 1995.

Şentürk, Atilla ve Ahmet Kartal, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları: İstanbul, 2005.

TBMM Tutanak Dergisi, D.7, B.55, c. XVII: 114-116.

TBMM Tutanak Dergisi, ZC, D.4, İ. 9, c. XIX:19.

TBMM, Tutanak Dergisi, D.9, B.3, c. I: 24-25.

Tek, Hayati, Darbeler ve Türk Basımı, Ankara, 2003.

Türk, H. Bahadır, Çoban ve Kral: Siyasetnamelerde İdeal Yönetici İmgesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.